

اسناد حاکمیت ادبیات فارسی در شبه قاره

• زهرا جعفری

مطالعات فارسی یاد کرد و افزود: این دو مرکز حدود ۸۰ سال قبل از تأسیس پاکستان در زمینه تحقیقات زبان فارسی فعال بودند و به صورت مستقیم و غیرمستقیم از همکاری دانشمندانی چون مولانا محمد حسین آزاد، دکتر شیخ محمد اقبال، حافظ محمود شیرانی و پرفسور مولوی محمد شفیع برخوردار بودند.

نوشاهی در توصیف خدمات محمود شیرانی در زمینه تحقیقات زبان فارسی اظهار داشت: «شیرانی اندوخته علمی زندگانی خود را که سه هزار نسخه خطی فارسی بود به دانشگاه پنجاب سپرد و مکتبی را بر اساس شواهد داخلی متن و سند پایه‌گذاری نمود.» نوشاهی همچنان به نقش شیرانی در زمینه شاهنامه فردوسی و زدودن عقیده‌های باطل در مورد فردوسی اشاره کرد.

پرفسور مولوی محمد شفیع، استاد دیگری بود که عارف نوشاهی در زمینه مطالعات ایرانی و متن پژوهشی پاکستان از وی نام برد و افزود: «وی قبل از استقلال پاکستان با دانشکده خاورشناسی همکاری داشته است تصحیح مطلع السعدین، مجمع البحرين عبدالرزاق سمرقندی، تذکره میخانه عبدالنبی قزوینی و مکاتبات رشیدالدین فضل‌الله وزیر و کشف مثنوی وامق و عذرای عنصری از جمله اقدامات اوست.»

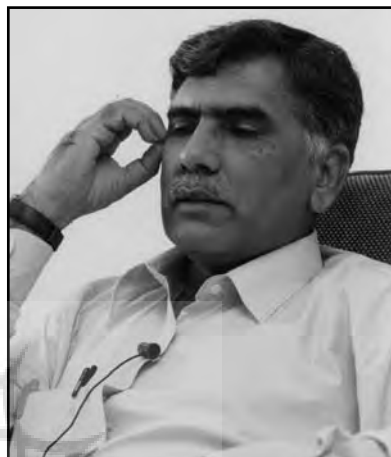
نوشاهی در ادامه به معرفی محققان بعد از استقلال پاکستان در دانشکده خاورشناسی لاهور از جمله دکتر محمد باقر و دکتر سید محمد اکرم اکرام پرداخت و در مورد دکتر محمد

چهاردهمین نشست از سلسله نشست‌های «مرکز نشر میراث مکتوب» در روز چهارشنبه مورخ ۸۳/۴/۲۴ به بررسی تاریخچه مطالعات ایرانی و متن پژوهشی در پاکستان اختصاص یافت.

دکتر عارف نوشاهی، دانشیار و رئیس گروه دانشکده دولتی گوردن سخنران این نشست با اشاره به ۲۴ انجمن آسیایی داکا که قبل از استقلال پاکستان از هند به احیای متون تاریخی فارسی شبه قاره همت گماشته بودند، سخنرانی خود را به اقدامات صورت گرفته بعد از استقبال پاکستان در ۱۹۴۷ م. معطوف کرد.

وی از دانشکده دولتی «گورنمنت کالج» لاهور و دانشکده خاورشناسی دانشگاه پنجاب لاهور به عنوان دو مرکز قدیم

که بزرگ‌ترین کتابخانه پاکستان است، حدود سی هزار نسخه خطی فارسی، عربی و سانسکریت به عنوان منابع و مآخذ مطالعات ایرانی و فارسی موجود است.

نوشاهی در بخش دیگری از سخنانش از اساتید و محققان گورنمنت کالج لاهور از جمله مولانا محمد حسین آزاد و قاضی فضل حق یاد کرد و اظهار داشت: «در هنگام استقلال پاکستان، رئیس بخش گورنمنت کالج برای ترویج مطالعات فارسی، «انجمن فارسی» را تأسیس و از اساتیدی مانند سعید نفیسی، بدیع الزمان فروزانفر و علی اصغر حکمت برای سخنرانی در این انجمن دعوت نمود.

هم‌چنین در این دانشگاه مجلس تحقیق و تألیف به سرپرستی دکتر ظهیرالدین احمد صدیقی، مؤلف دوره ۵ جلدی تاریخ ادبیات فارسی در پاکستان تأسیس شده است. وی در مورد سایر مراکز پژوهشی و فرهنگی پاکستان اظهار داشت: «مجلس ترقی ادب»، نخستین مرکز مستقل برای نشر متون در پاکستان است که تذکره‌های شاعران اردو زبان را که به فارسی نوشته شده و یا برخی ترجمه‌های کهن کلاسیک اردو از متون فارسی را منتشر می‌کند.

نوشاهی افزود: مجلس ترقی هم‌چنین به چاپ کتاب‌های انتقادی و تالیفی نیز توجه دارد و از اقدامات دیگر آن چاپ دوره نه جلدی مقالات اردوی حافظ محمود شیرانی است که دو جلد آن مربوط به مطالعات ایرانی و فارسی شامل فردوسی، شاهنامه و نیز انتقادی بر شعر العجم شبلی نعمانی است.

وی ادامه داد: «سازمان مرکزی علوم نیز که اکنون به سازمان علوم اردو تبدیل شده و وظیفه آن تهیه کتب علوم به زبان اردوست، از میراث فارسی پاکستان و هند غفلت ننموده و متن‌های بسیار مهم تاریخ و تذکره مانده طبقات اکبری، متأثر الامراء و سیر العارفین و مقامات مطهری را به اردو ترجمه و منتشر کرده است.»

نوشاهی هم‌چنین به مراکز دیگری از جمله آکادمی‌ها اقبال پاکستان با محوریت تحقیق در اندیشه‌های اقبال، فعالیت موقوفه ریال سنگ کالج لاهور در زمینه گردآوری نسخ خطی عربی و فارسی و سازمان خصوصی پیکجز لمتند لاهور در زمینه چاپ برخی متون فارسی با نفیس‌ترین کاغذها اشاره نمود.

وی هم‌چنین به معرفی مطالعات ایرانی و متن پژوهی

باقر گفت: وی تحصیل کرده انگلیس بود، ولی فارسی امروز را خوب می‌دانست و از استادانی بود که در زمان خود بیشترین مرادیه، مکاتبه و رفت و آمد را با دانشمندان ایرانی داشت. او هم‌چنین با سرمایه IRANFUND که توسط دولت سابق ایران در اختیار بخش فارسی دانشگاه پنجاب قرار داده شده بود، مبادرت به چاپ فرهنگ مدارالافضل، کلیات جویای تبریزی و دو جلد تذکره مخزن الغرایب کرد.

نوشاهی هم‌چنین به چاپ کلیات آفرین لاهوری، دیوان واقف لاهوری، غنیمت کنجاهی و مثنوی نیرنگ عشق کنجاهی در مؤسسه آکادمی پنجاب به ریاست دکتر محمد باقر اشاره کرد.

سخنران چهاردهمین نشست «مرکز نشر میراث مکتوب»، دکتر سید عبداللّه، پیشکسوت نسخه‌شناسان پاکستان و سید اکرم شاه، رئیس کرسی اقبال شناسی دانشگاه پنجاب را به عنوان کسانی که بررسی متون انتقادی فارسی را سرلوحه کار خود قرار داده بودند، معرفی کرد و در مورد شاه اکرم شاه اظهار داشت: «وی علاوه بر شاعری به زبان فارسی، به تصحیح متن داسخن، تنبیه الغافلین و سراج نیز پرداخته است و پژوهش او با عنوان «اقبال در راه مولوی» که نشان دهنده تأثیر فکری مولانا بر اقبال لاهوری است، مکرراً به چاپ رسیده است.»

نوشاهی در ادامه سخنانش به اقدامات «اداره تحقیقات پاکستان» دانشگاه پنجاب از جمله فهرست مخطوطات شیرانی، مکتوبات سعدالله خان و تاریخ ادبیات فارسی اشاره و خاطر نشان کرد: در بخش زبان‌های شرقی و کتابخانه پنجاب

چاپی منتشر کرده است.»

وی هم چنین از تألیف فهرست مشترک نسخه های خطی فارسی پاکستان توسط استاد احمد منزوی که فصل های خالی و صفحات سپید تاریخ ادبیات فارسی در شبه قاره هند را پر کرد، تقدیر و برای سلامت و بهبودی استاد احمد منزوی دعا کرد. نوشاهی سپس به نقش مجلات و نشریات پاکستانی در گسترش مطالعات ایرانی و ادبیات فارسی اشاره کرد و اظهار داشت: «در زمان استقلال پاکستان تنها نشریه شناخته شده در محافل تحقیقاتی و شرق شناسی نشریه دانشکده خاورشناسی لاهور بود که بهترین خدمات را در راه گسترش مطالعات و تدقیقات ایران و فارسی انجام داد و بعدها مجلات دیگری مانند مجله تحقیق و مجله سفینه از سوی همین دانشکده منتشر شدند.»

وی ادامه داد: هم چنین رایزنی فرهنگی سفارت جمهوری اسلامی ایران در اسلام آباد فصلنامه دانش را در سال ۱۳۶۳ منتشر کرد که البته بعدها مسئولیت اداره آن به مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان محول شد. این مجله گاهی به دوزبان فارسی، اردو و گاهی سه زبان فارسی، اردو و انگلیسی منتشر می شد، ولی در حال حاضر به زبان فارسی و حدود ۲۰ سال است که به صورت مداوم منتشر می شود.»

نوشاهی در پایان سخنانش تصریح کرد: «قلمرو زبان فارسی در منطقه شبه قاره هند حائز اهمیت خاصی است، زیرا هیچ گاه زبان محاوره مردم فارسی نبود اما با قاطعیت می توان گفت که بیشترین آثار فارسی در شبه قاره هند تولید شده اند.» وی با بیان اینکه شبه قاره هند، دنیای کشف نشده ای از لحاظ نفوذ فرهنگ و ادبیات فارسی است، تصریح کرد: «هنور هم بدون اغراق هزاران نسخه خطی فارسی فهرست نشده در شبه قاره هند وجود دارد که هر یک سندی بر حاکمیت ادبیات فارسی در آن سامان است.»

نوشاهی هم چنین برای روشن تر شدن سهم فرهنگ ایرانی در شبه قاره هند، خواستار تأسیس مرکز فهرست نویسی و مسایل مخطوطات با حمایت دولت ایران در تهران شد. در پایان این نشست، نوشاهی به سوالات حاضران در جلسه که همگی از اساتید دانشگاه و نسخه شناسان کشور بودند پاسخ گفت و با آنان به بحث نشست.

فارسی در استان سند و اساتید دانشگاه کراچی از جمله دکتر هادی حسن، اولین رئیس بخش فارسی این دانشگاه، ساجد الله تفهیمی مؤلف کشف اللفاظ و تذکره شعرای اصفهانی شبه قاره پرداخت و اظهار داشت: «انستیتو مطالعات آسیای میانه و غربی و دانشگاه کراچی که از ۱۹۷۰ م. تأسیس شده است، به زبان فارسی توجه ویژه ای داشته و زیر نظر دکتر ریاض الاسلام، تاریخ دان پاکستان، اقدام به چاپ کتاب های تحلیلی و انتقادی به زبان انگلیسی از جمله بحر الاسرار بلخی، خاطرات مطربی سمرقندی، تذکره الشعرا جهانگیر پادشاه، متمر خان آرزو و نصرت نامه ترخان نموده است.

نوشاهی همچنین یاد مرحوم پیرسید حسام الدین راشدی، ایران شناس و ایران دوست تمام عیار را گرامی داشت و گفت: «دغدغه ها و دل مشغولی های او حفظ و احیای فارسی، مطالعات و تدقیقات آبرومندان در پاکستان بود و کارهای منتشر شده او توسط انجمن ادبی سند بهترین نمونه متن پژوهی در پاکستان قلمداد می شود.»

نوشاهی بخش دیگری از مطالعات ایران و متن پژوهی در پاکستان را مربوط به فعالیت مؤسسات ایرانی در آن کشور خواند و اظهار داشت: «بلافاصله پس از استقلال پاکستان، دولت ایران خانه های فرهنگ ایران را در کراچی و سپس حیدرآباد، کوئته، لاهور، راول پندی و پیشاور تأسیس نمود. هم چنین وجود اساتیدی چون مرحوم محمد حسین مشایخ فریدنی و مرحوم دکتر محمد جعفر محبوب در دفتر رایزن فرهنگی سفارت ایران در پاکستان به گسترش زبان فارسی در پاکستان کمک کرد.»

وی تصریح کرد: «خانه های فرهنگ ایران تا قبل از انقلاب نقش مرکز آموزش زبان فارسی را داشت ولی بعد از انقلاب، هدف و نقش اصلی خود را از دست داد و آلوده به مسایلی شد که موجب تعطیلی و کشتار مسئولین آن گردید.»

نوشاهی تأسیس مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان در اسلام آباد با توافق وزارت آموزش عالی پاکستان و وزارت فرهنگ و هنر در سال ۱۹۷۰ م. ایران را نقطه عطف فعالیت مؤسسات ایرانی در پاکستان خواند و گفت: «این مرکز با هدف جمع آوری نسخه های خطی، تهیه فهرست نسخه های خطی پاکستان و نشر متون فارسی در زمینه تاریخ و ادبیات منطقه، تاکنون بیست هزار مجلد نسخه خطی حدود چهل هزار کتاب